

**DUNYONING RIVOJLANGAN MAMLAKATLARIDA SUDLANGAN
SHAXSLARNING TAKROR JINOYATCHILIKLARINI OLDINI
OLISH MAQSADIDA YO'LGA QO'YILGAN TA'LIM
DASTURLARI VA TAJRIBALARI**

Ikanova Lazokat Sultonnazir qizi

O'zbekiston respublikasini

Jamoat xavfsizligi universiteti

lazokat.ikanova@icloud.com

Annotatsiya: Hozirda qamoqxonada ta'limning ahamiyati ko'plab mamlakatlar tomonidan tan olingan. Ta'lim ozodlikdan mahrum qilish jazosini o'tayotgan shaxslarga taqdim etiladigan keng qamrovli faoliyatning bir qismidir va ularning barchasi bitta kompleks maqsadga erishishga qaratilgan - sobiq mahkumlarni ijtimoiylashtirish va reintegratsiya qilish va takroriy jinoyatlarni kamaytirishga qaratilgan.

Kalit so'zlar: ta'lim, sudlangan shaxslar, takroran jinoyat sodir etish, umumiy ta'lim, rehabilitatsiya, resitivizm.

Turli mamlakatlarda olib borilgan tadqiqotlar shuni tasdiqlaydiki, qamoqxonadagi odamlar oddiy aholiga qaraganda doimiy ravishda kam ta'lim tajribasiga ega. Shubhasizki, takroran jinoyat sodir etish darajasi va ta'lim darajasi o'rtasida teskari bog'liqlik mavjud, bu erda ta'lim darajasi qanchalik yuqori bo'lsa, shaxsning qayta hibsga olinishi yoki qamoqqa olinishi ehtimoli shunchalik kam bo'ladi.

O'zining axloq tuzatish muassasalarida ta'limni to'liq moslashtirishga qaratilgan ishlarni birinchi bo'lib tashkil etgan mamlakatlardan biri Buyuk Britaniyadir. Buyuk Britaniyadagi har bir mahbus ta'lim olish huquqiga ega; Barcha qamoqxonalarda kechki sinflar uchun o'quv dasturlari ishlab chiqilib, kasb-hunar ta'limi olishlari uchun shart-sharoit yaratilgan. Ijtimoiy dasturlarni amalga oshirishda Buyuk Britaniya qamoqxonalar xodimlari quyidagi Yevropa qamoqxonalar qoidalariga amal qiladilar:

1. Har bir muassasada mahkumlarning qobiliyatlarini rivojlantirishni ta'minlaydigan ijtimoiy ta'lim dasturlari ishlab chiqilishi kerak. Dastur maqsadlari: istiqbollarni yaxshilash, qayta ijtimoiylashtirish, o'z-o'zini hurmat qilishni rivojlantirish, axloqiy tarbiya.

2. Ta'lim mahkumlarning bo'sh vaqtini tashkil etish shakli sifatida ko'rib chiqilishi, mehnat bilan bir xil maqomga ega bo'lishi va axloq tuzatish dasturlarining ajralmas qismi bo'lishi kerak.

3. Mahkumlar qamoqxonadan tashqarida o'qish huquqiga ega.

Mahkumlar uchun ta'lim dasturlariga katta e'tibor qaratadigan yana bir mamlakatlardan biri bu AQSh Qo'shma Shtatlaridir. AQSh Federal qamoqxonalar

byurosi mahbuslarga ozodlikdan keyin ish topishda yordam berish uchun asosiy ta'lim va ish ko'nikmalarini ta'minlash uchun turli dasturlarni taklif qiladi. Barcha muassasalarda boshlang'ich bazaviy ta'lim, ikkinchi til sifatida ingliz tili, qamoqqa olingan ota-onalar uchun darslar, sog'lom turmush tarzi darslari, kattalar uchun uzluksiz ta'lim, kutubxona xizmatlari va bo'sh vaqtni qanday tashkil etish bo'yicha ko'rsatmalar mavjud.

Ko'pgina hollarda, o'rta maktab diplomi yoki umumiy ta'lim to'g'risidagi guvohnomaga ega bo'lmagan mahbuslar asosiy ta'lim dasturida ishtirok etishlari va kamida 240 soatlik mashg'ulotlarda qatnashishlari yoki umumiy ta'lim guvohnomasini (General Educational Development (GED) certificate) olguncha darslarga borishlari shart. Ingliz tilini bilmaydigan mahkumlar ingliz tilini ikkinchi til sifatida o'rganishlari kerak.

Skandinaviya mamlakatlari o'zlarini takroriy jinoyatlarni kamaytirish bo'yicha eng muvaffaqiyatli davlatlar ekanliklarini isbotladilar. Skandinaviya mamlakatlaridagi qamoqxonalarda dunyoda mahkumlarni rehabilitatsiya qilishda eng samarali hisoblanadi va shuning uchun o'z mamlakatlarida qayta jinoyat sodir etilishini kamaytiradi.

Skandinaviya davlatlarining jazoga bo'lgan yondashuvi, ularning qamoqxonalarda tuzilishi va jamiyatning jazo tizimi maqsadlarini idrok etishi boshqa mamlakatlardan sezilarli darajada farq qiladi. Misol uchun, Norvegiya Daniya, Finlyandiya va Shvetsiyada qo'llanilgan qamoqxona modelini qabul qilganda, mamlakatdagi qamoqxonalarda aholisi 1950 yildagi 100 000 kishiga 200 tadan 2004 yilda 65 taga qisqardi. Xuddi shunday, Gollandiyada ham mahkumlarning ozodlikka chiqqandan keyin xarajatlarini kamaytirish va muvaffaqiyatini oshirish uchun eksperimental qamoqxona yaratilgan, bu yerda mahkumlarning huquqlari eng muhim va asosiy maqsad jinoyatchilarga ularning tanlovi yaxshi va yomon oqibatlariga olib kelishini o'rgatishdir. Har bir Skandinaviya davlatining qonunlari va qamoqxona siyosati (masalan, Norvegiya, Shvetsiya, Finlyandiya, Daniya) bir oz farq qilsa-da, umuman olganda, Skandinaviya qamoqxonalari tizimi boshqa mamlakatlarnikidan farq qiladi, qamoqqa olish va retsivid holatlari yuqori. Jazo siyosatidagi o'zgarishlar natijasida Skandinaviya mamlakatlari huquqbuzarlarni rehabilitatsiya qilish va tarbiyalashda yanada ijobiy natijalarga erishdi.

Ozodlikdan mahrum qilish muassassasi va jazoning maqsadi to'g'risida odatiy (ordinar) tushunchaga ega bo'lgan ko'p odamlar deyarli faqat jazo choralari tayanmaydigan, balki mahkumlarning huquqlari va rehabilitatsiyasi bilan shug'ullanadigan qamoqxona tizimini tasavvur qilishlari qiyin. Dunyoning boshqa davlatlaridan, xususan, Amerika qamoqxonalari tizimidan farqli o'laroq, Shimoliy Yevropa qamoqxonalari tizimi residivizmga qarshi to'g'ridan-to'g'ri kurashish uchun mahkumlarni rehabilitatsiya qilishga xizmat qiladi. Misol uchun, Yevropadagi eng yirik qamoqxonalarda o'rtacha 350 ga yaqin mahbus bor bo'lsa, Skandinaviya qamoqxonalari aksariyati nisbatan kichik va 100 dan ortiq mahbusni o'z ichiga

olmaydi. Kichkina qamoqxona falsafasi mahkumlarga o'z oilasi va jamiyatiga yaqinroq yashash imkonini beradigan mamlakatning turli burchaklarida bir qator amaldagi qamoqxonalarni saqlash g'oyasiga asoslanadi. Shu tariqa, Shimoliy Yevropa mamlakatlaridan kelgan mahbuslar qamoqxona devorlari ichida rehabilitatsiya xizmatlarini olish orqali ham oila rishtalarini, ham jamiyatda ildiz otganligini saqlab qolishlari mumkin.

Shimoliy Evropada ta'lim olish imkoniyatlari ham birinchi o'rinda turadi va mahbusning huquqi hisoblanadi. Mahkumlarni o'qishni davom ettirishga undash uchun zaruriy darajada ta'lim beriladi va xodimlar tayyorlanadi. Mahkumlar maktabda to'liq vaqtda qatnashish imkoniyatiga ega va qamoqxonalar barcha darajadagi ta'limni, jumladan, masofaviy ta'lim orqali kirish mumkin bo'lgan universitet darajalarini taklif qiladi.

Skandinaviya mamlakatlari sobiq mahkumlarni rehabilitatsiya qilish va ularni jamiyatga qayta integratsiyalashda qanday ijobiy natijalarga erishganini tushunish uchun ushbu mamlakatlardagi va, masalan, AQShdagi kasbiy ta'lim siyosatini solishtirish mumkin.

Qo'shma Shtatlardagi kasbiy dasturlar huquqbuzarlarning jamiyatning faol va samarali a'zolari bo'lishga yordam berish uchun amaliy ko'nikmalarni rivojlantirishga qaratilgan bo'lsa-da, bu dasturlar doimiy ravishda byudjetni qisqartirish va boshqa cheklolarga ta'sir qiladi. Bu cheklolalar, masalan, mahkumning o'rta maktab diplomiga ega bo'lishi talabini o'z ichiga oladi. Shunday qilib, huquqbuzarlarning katta qismi dasturda ishtirok etishdan chetlashtiriladi. Shuningdek, Amerika qamoqxonalariidagi kasbiy dasturlar ko'pincha sobiq mahkumlarning qamoqdan chiqqandan keyin ish topishiga ko'maklashmaganligi sababli samarasiz bo'ladi. AQShdan farqli o'laroq, Skandinaviya modelining muvaffaqiyati mamlakatning potentsial ish beruvchilarni ta'minlash qobiliyatiga bog'liq. Masalan, Daniya jazoni o'tash muassasalari va jamiyat o'rtasidagi o'zaro munosabatlarning etarlicha samarali siyosatini amalga oshirdi. Bu mamlakatda qamoqxona modelining ishlashi jamiyatda qo'llab-quvvatlanadi, masalan, ozodlikdan keyin jinoyatchilarni davlat sektorida ish bilan ta'minlash. Biroq, kasbiy dasturlar faqat ijtimoiy jihatdan maqbul xulq-atvorni saqlab, daromad keltiradigan ish bilan shug'ullanish qobiliyatini namoyish eta olgan shaxslarnigina qo'llab-quvvatlaydi.

Finlyandiyada o'zini yaxshi ko'rsatgan mahbuslar "ish lagerlari" deb ataladigan joyga jo'natiladi, u erda ularga qilgan ishi uchun oddiy maosh to'lanadi. O'z navbatida ular bu daromaddan o'z xarajatlarini, jumladan, ijara, kommunal, oziq-ovqat va soliqlarni to'lash uchun foydalanadilar. Bundan tashqari, bu shaxslar pulni tejash va o'z oilalarini boqishlari yoki ba'zi hollarda qurbonlarining oilalariga moddiy tovon puli yuborishlari mumkin. Masalan, Norvegiyadagi namunaviy ochiq qamoqxona hisoblangan "Bastoy" qamoqxonasi hujjatlashtirilgan xulq-atvor namunalari asosida ish bilan ta'minlash hamda mahbus va qamoqxona ma'muriyati o'rtasida ishonchli

munosabatlarni rivojlantirish orqali mahkumlar o'rtasida mas'uliyat hissini singdirishga harakat qiladi.

Yuqorida ta'kidlanganlarning barchasidan ko'rinib turibdiki, mahkumlarning axloq tuzatish muassasasi devorlari ichida olgan ta'limi uning utilitar foydalanishidan ancha uzoqroq ahamiyatga ega. Ta'lim mahkumga nafaqat mehnat bozorida raqobatbardosh bo'lish uchun malakaga ega bo'lishiga yordam beradi, balki yanada takomillashtirish uchun mustahkam asos bo'lishi mumkin. Ta'lim va kasbiy amaliy ko'nikmalar tufayli muqaddam sudlanganlar jamiyatda normal hayotga qaytishlari, uning faol va foydali a'zosi bo'lish imkoniyatiga ega bo'lishlari, binobarin, takror jinoyat sodir etish darajasining pasayishiga olib keladi.

Xulosa qilib shuni ta'kidlash kerakki, mahkumlarni ijtimoiy moslashtirish masalalarini hal qilishda ijobiy natijalarga erishgan xorijiy mamlakatlar tajribasi O'zbekiston Respublikasi jazoni ijro etish tizimining amaliy faoliyatida hisobga olinishi kerak, hamda ushbu ijobiy natijalarga erishgan xorijiy tajribalarni O'zbekiston respublikasining jazoni ijro etish tizimida qo'llash, ular asosida davlatimiz tizimiga moslashtirilgan yo'l haritalarini ishlab chiqish maqsadga muvofiq bo'ladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

Режапова, И. М. Образование для заключенных за рубежом // Теория и практика научных исследований: психология, педагогика, экономика и управление. — 2020. — № 1 (9)

Petersilia, J. (1999). Parole and prisoner reentry in the United States. In M. Tonry & J. Petersilia (Eds.), *Prisons* (pp. 479-529). Chicago, IL: University of Chicago Press.

Шапарь, М. А. Опыт зарубежных стран в вопросе ресоциализации осужденных в пенитенциарный период // Вестник Краснодарского университета МВД России. — 2017. — № 1 (35).

Заборовская, Ю. М. Получение образования и профессии лицами, осужденными к лишению свободы, как мера профилактики рецидивной преступности / Заборовская Ю. М., Режапова И. М., Забродин А. В., Рекова В. С. // Развитие науки и образования. — Чебоксары, 2018.

Incarceration within American and Nordic Prisons: Comparison of National and International Policies // *The International Journal of Research and Practice on Student Engagement*.

Kenis, P., Kruyen, P. M., Baaijens, J., & Barneveld, P. (2010). The prison of the future? An evaluation of an innovative prison design in the Netherlands. *Prison Journal*, 90 (3).

Pratt, J. (2008). Scandinavian exceptionalism in an era of penal excess. *British Journal of Criminology*, 48(3), 275-292.

Раджабов, Н. Н., & КЎРИНИШЛАРИ, Ў. ORIENSS. 2022.№ Special Issue 26. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/zbek-tilida-unli-fonemalarning-pozitsion-k-rinishlari> (дата обращения: 10.10. 2023).

Nilufar, S., Nargiza, S., & Nosir, R. (2023). Study Of The Gradual Relations In Differentiation Of Substance And Attributive Meanings In The English And Uzbek Languages. JETT, 14(3), 504-512.

Umarova F. Z. Preparedness of teachers for a learner-centered educational process in school //Lifelong Education: Lifelong education for sustainable education: Works of international cooperation–V. 8/arr. NA Lobanov; sci. ed. NA Lobanov, Skvortsov VN Leningr. St. Univ. na AS Pushkin, Res. Inst. soc.-econ. and ped. probl. of LLL.–SPb.: LSU na AS Pushkin, 2010.–592 p. ISBN 978–5–8290–0905–2. – 2010. – С. 347.

qizi Ikanova, L. S. (2020). IMPROVING LISTENING SKILLS THROUGH ICT. Scientific and Technical Journal of Namangan Institute of Engineering and Technology, 2(11), 334-338.

Khasanova, D., Ulmasbaeva, M., & Ikanova, L. (2019). IT IS TIME TO CHANGE THE SUBJECT MATTER OF ENGLISH AT VOCATIONAL COLLEGE. EPRAInternational Journal of Multidisciplinary Research, 48-52.

Ikanova, L. (2019). THE IMPACT OF THE MATERIALS DEVELOPMENT TO THE IMPLEMENTATION OF THE LANGUAGE PLANNING AND POLICY. Electronic journal of actual problems of modern science, education and training, 7-13.

Ikanova, L. (2019). Learners' digital literacy of students in language classrooms. Trends in Teaching Foreign Languages: Achievements, Challenges and Solutions, 98-99.

Ikanova, L. (2020). ANALYSIS OF TWO TASKS FROM THE POINT OF PRAGMATICS. Modern trends in linguistics: problem and solutions, 25-26.

Дарвишова, Г. К. (2022). По Педагогическом Мастерстве Учителя Иностранного Языка В Процессе Урока. Central Asian Journal of Literature, Philosophy and Culture, 3(10), 122-125.